

Stanisław Kawa

KARDYNAŁ STEFAN WYSZYŃSKI
WOBEC ZWIĄZKU SOCJALISTYCZNYCH
REPUBLIK RADZIECKICH

Przedstawienie analizy poglądów kard. Stefana Wyszyńskiego wobec ideologii Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich należy rozpocząć od przytoczenia fragmentu wypowiedzi Prymasa Tysiąclecia: „musi się w nas rozpocząć głębokie szukanie prawdy, przede wszystkim w naturze człowieka. Poznać naturę człowieka, poznać ją głęboko i całkowicie, zrozumieć, kim jest właściwie człowiek, to jest wielki ratunek dla świata współczesnego. Doprowadzi nas to do poznania, że człowiek, chociaż nie jest sam Prawdą – ma łaknienie prawdy, bo z Prawdy pochodzi; że chociaż byłby niewolnikiem, skrzepowanym łańcuchami praw namiętności, to jednak jest stworzony do wolności i w naturze swojej pielęgnuje głębokie jej pragnienie” [Wyszyński 1981, 11]. Powyższa myśl doskonale odzwierciedla naturalną potrzebę człowieka poznawania praw i wartości nadprzyrodzonych, z którymi ciągle się konfrontuje. Ta konfrontacja wartości odwiecznych, Bożych i tych propagowanych przez ideologię sowiecką nie uszła uwagi Prymasowi Tysiąclecia, gdyż w jego ujęciu socjalizm i komunizm jest wrogi człowiekowi. Celem niniejszego artykułu jest przedstawienie refleksji kard. Wyszyńskiego, Prymasa Polski, arcybiskupa gnieźnieńskiego i warszawskiego, na temat systemu komunistycznego w ZSRR.

1. NAJWAŻNIEJSZE PUBLIKACJE DOTYCZĄCE SOCJALIZMU I KOMUNIZMU

Poglądy co do socjalizmu i komunizmu u Wyszyńskiego zostały ukształtowane i wyrażone w okresie przed II wojną światową. Jeszcze w latach 30-tych XX w., wówczas jako ksiądz, opublikował około 30 artykułów, które były wydane przeważnie w „Ateneum Kapłańskim” oraz jako oddzielne publikacje [Mikołajczuk 2014, 161; Poniński 2001, 455-68]. W pracach tych Wyszyński w ocenie socjalizmu i komunizmu opierał się głównie na nauczaniu papieskim zawartym w encyklikach: Leona XIII *Rerum novarum* (1891), Piusa XI *Quadragesimo anno* (1931) oraz Piusa XI *Divini Redemptoris* (1937) [Wyszyński 1931b, 505-23]. Do najważniejszych jego publikacji w tym zakresie należy zaliczyć: „Socjalistyczna własność wspólna w ocenie «Rerum novarum»” [Tenże 1931a, 470-86]; „Nowe metody walki religijnej w Rosji Sowieckiej” [Tenże 1933, 159-65]; „Kultura bolszewizmu a inteligencja polska” [Tenże 1934a, 34-48]; „Nowy najazd komunizmu na Polskę” [Tenże 1936a, 69-78], „Książka w walce z komunizmem” [Tenże 1937c]; „Jak skutecznie walczyć z komunizmem” [Tenże 1937a]; „Katolicki program walki z komunizmem” [Tenże 1937b]; „Pius XI o walce z komunizmem” [Tenże 1937d, 466-76]; „Stanowisko i zadania duszpasterza wobec współczesnych ruchów społecznych” [Tenże 1938c]; „Czy katolik może być komunistą?” [Tenże 1938b]; „Antyreligijne wychowanie w organizacjach socjalistycznych” [Tenże 1938a, 485-90]; „Inteligencja w straży przedniej komunizmu” [Tenże 1939b]¹.

2. SYSTEM WŁADZY SOWIECKIEJ W OCENIE STEFANA WYSZYŃSKIEGO

S. Wyszyński twierdził, że nie można komunizmu zwalczyć, jeśli się go nie zbada do głębi, nie wyświetli jego błędnych założeń i nieszczerych dążeń, ponieważ jego niebezpieczeństwo „wszystkim zagraża i przenika wszystkie przejawy życia”, więc „musi być zwalczane zgodnym wysiłkiem całego społeczeństwa” [Tenże 1937b, 4].

Komentując orędzie kard. Augusta Hlonda w sprawach ekonomicznych (tzw. przesilenia gospodarczego) wskazał, że „wyparcie prawa Bożego z płaszczyzny spraw ekonomicznych, przeciwstawienie postępu, wolności gospodarczej

---

¹ Szerzej zob. Nitecki 2009, 43-44.

i osobistej etyce Chrystusowej, stworzyło niewolę nie tylko robotników, ale całych państw i narodów. Gdyby sfery gospodarcze słuchały głosu Kościoła, nie byłoby bolszewizmu” [Tenże 1932, 52-53].

Na przykładzie ZSRR ukazywał tragiczne rządy nad społeczeństwem oparte na ideologii komunistycznej, gdyż państwo sowieckie zawłaszczając środki produkcji, całkowicie uzależniało od siebie obywateli, więc mogło im dyktować wszystkie warunki. Nawet prasa, również upaństwowiona, była narzędziem nie tyle informacji, co propagandy. Zaś władzę w ZSRR sprawowano przy pomocy siły, tzn. wojska, milicji i służb specjalnych. Nadano im specjalne uprawnienia pozwalające bez sądu karać, w tym nawet śmiercią. Pozbawiono całe grupy społeczne (np. kupców, właścicieli ziemskich, duchownych) praw obywatelskich, z których powstała specjalna kategoria ludzi, tzw. „liszeńców”, która według prasy sowieckiej w 1930 r. stanowiła około 20% ludności. Karnie przesiedlano kilkudziesięciotysięczne populacje narodów w odległe i obce dla nich miejsca Azji i Syberii [Tenże 1934a, 15-16].

Wiele uwagi poświęcił Wyszyński prowadzonej w ZSRR walce z religią. Ukazywał założenia komunizmu, który dążył do wyeliminowania religii z życia publicznego społeczeństwa i prywatnego jednostek. Miała temu służyć przebudowa ustroju, czyli tzw. kolektywizacja. Ośmieszano, posługiwano się kłamstwem i prymitywną propagandą dyskredytującą wszelkie przejawy religijności [Tenże 1933, 159-65]. Gdy to okazywało się nieefektywne, sięgano po inne, przybierające postać „kulturalnych” metod. Wszystko to miało jeden cel – usunięcie ze społeczeństwa tzw. „przesądów religijnych” [Tenże 1939b, 70].

Natomiast w „Zapiskach więziennych” Prymas Wyszyński napisał: „Badając uważnie rozwój dziejowy «Rewolucji październikowej», mogłem zauważyć, że stosunek taktyczny do religii ulegał zmianie, idąc po linii elastycznej. Początkowy brutalizm, na poziomie procesów, muzeów bezbożniczych, zamykanych cerkwi, rabowanych cudownych obrazów, załamał się (...). A gdy przyszła «wielka wojna narodowa», rząd ZSRR poszedł na «cichą ugodę» z Cerkwią. Oczywiście, była to ugoda przy łożu umierającego; ale jednak istniały jeszcze w społeczeństwie siły, które nakazywały tę ugodę. Ta ewolucja wskazuje, że każda forma rządu, nawet tak bezwzględna, powoli stygnie i bieleje, w miarę jak napotyka na trudności, których sam urzędnik bez pomocy społeczeństwa rozwiązać nie może. Trzeba więc jakoś o to społeczeństwo zabiegać” [Tenże 2001, 23]. Widać stąd, że rząd ZSRR traktował religię instrumentalnie [Sztor 2012, 159].

Komunizm postulował również nowy model człowieka [Wyszyński 1936b, 430]. Skutkowało to eksperymentowaniem w szkolnictwie sowieckim. Zaczynano

od zburzenia wszystkiego, co miało związek z przeszłością, aby skończyć z nagłym powrotem do starych form. Wyszyński, recenzując książkę o szkolnictwie sowieckim, w sposób dosadny stwierdził: „Książka Hessena i Hansa² jest ostrzeżeniem przed usiłowaniami podporządkowania doktrynie materialistycznej wychowania człowieka, jest ostrzeżeniem przed zbyt pochopnym uleganiem nowinkom pedagogicznym, przed naiwną wiarą w hasło: *Sowiety tworzą lepszego człowieka*, a zwłaszcza ostrzeżeniem przed rozpolitykowaną etatyzacją wychowania” [Tenże 1935, 524]. Negatywnie oceniał eksperyment wychowywania „nowego człowieka” w ZSRR. Według założeń socjalistycznego państwa, nowy człowiek to człowiek nowego ustroju, członek kolektywu, kołchozu, bohater pracy, stachanowiec, wychowywany w sprawnościach technicznych. Paradoksalnie takowy okazał się barbarzyńcą, bo nawet prasa sowiecka domagała się od rządu ogłoszenia konkursu na człowieka uczciwego [Tenże 1939a, 117] i znów musiano sięgnąć do starych „mieszczańskich” zasad i środków wychowawczych [Tenże 1936b, 430]. W swych artykułach Wyszyński pisał, że komunizm dąży do obalenia ustroju i wprowadzenia nowego ładu opartego na ateizmie i wnioskował, że jest to ideologia wroga moralności, Bogu i kulturze chrześcijańskiej, a przede wszystkim wolności jednostki [Tenże 1939a, 107; Sztor 2012, 156].

Wnikliwie przedstawił warunki życia robotników oraz koncepcję pracy w ustroju ZSRR. Bolszewizm i radziecki komunizm były systemami wspieranymi finansowo przez inne państwa i kapitał prywatny, który wprowadził swego rodzaju niewolnictwo poprzez zmuszanie robotników do ciężkiej, niemal bezpłatnej pracy [Wyszyński 1932, 52]. Puentował, że świat wie o wielkich inwestycjach przemysłowych i transportowych Rosji Sowieckiej, ale nie wie, lub nie chce wiedzieć, że powstały dzięki nowemu, komunistycznemu niewolnictwu i pracy więźniów politycznych [Poniński 2001, 459; Wyszyński 1934a, 18]. Komunizm sowiecki wyprodukował „materialistyczny mit produkcji, prawom której chce poddać całego człowieka, złożyć w ofierze rekordu produkcyjnego całą jego godność i osobiste przeznaczenie; człowiek został sprowadzony aż do nizin bezdusznej maszyny, ślepego narzędzia w rękę państwa” [Tenże 1939c, 221].

Wyszyński podkreślał, że ZSRR chlubiło się fałszywym mianem państwa zorganizowanej pracy. Według kryteriów politycznych decydowano o tym, komu wraz z pracą przysługują przywileje, chociaż w gruncie rzeczy te przywileje to zwyczajne uprawnienia obywatelskie. Zaś mieszczący się w kategorii poprawności rewolucyjnej, np. wspomniani „liszeńcy”, mogą jedynie wykonywać prace

---

² Szerzej zob. Hessen i Hans 1934.

przymusowe, podobnie jak więźniowie. W ZSRR komunizm posługiwał się tzw. przymusem moralnym przez instytucję tzw. „subotników”. Były to prace obowiązkowe, nieopłacane, wykonywane w dni wolne na rzecz państwa. W tym reżimie tworzono system przywilejów w dostępie obywateli do podstawowych produktów, promując np. bohaterów pracy. Budowano także iluzję, że nawet bez fachowego przygotowania, byleby tylko było poparcie partii komunistycznej, każdy mógł stanąć na czele zakładu, co – z ironią zauważał S. Wyszyński – było urzeczywistnieniem zdania Lenina, że każda kucharka może rządzić państwem [Tenże 1934a, 21].

W artykule pt. „Kultura bolszewizmu a inteligencja polska”, na przykładzie ZSRR Wyszyński wykazywał, do czego system komunistyczny doprowadził ten kraj. Przytoczył opinię wychwalającą wzrost gospodarczy i kulturalny w ZSRR, ale także wykazał cynizm powyższych opinii na następującym przykładzie: teatr jest coraz częściej odwiedzaną instytucją kulturową w ZSRR, jednak grane są w nim sztuki o motywach propagandowych. Zaś miejscem ich wystawiania nie zawsze jest odpowiedni do tego budynek w odpowiednim stanie technicznym. Bywało, żeby nie zmoknąć od deszczu, widzowie musieli osłaniać się deskami. Kolejno, istniał problem zabezpieczenia podręczników dla edukacji dzieci i młodzieży. Brakowało funduszy i papieru. Jednak w dużych ilościach wydawano ulotki propagandowe. Kard. Wyszyński wykazał zakłamanie systemu bolszewickiego w ZSRR oraz jego bezwzględność w rządy całkowitego panowania nad obywatelami i ich umysłami, z czego wynikała walka z głównym przeciwnikiem w tym zakresie – Kościołem. Widoczne jest to we fragmencie, gdy wspomina, że są tacy, co pod dyktando systemu wychwalają kolchozy i obozy zesłania, jednak w przyływie emocji mają zdanie zupełnie przeciwne [Sztor 2012, 156-57].

Szczególnie negatywnie odniósł się ks. Wyszyński do wszelkich prób tzw. „chrzczenia” komunizmu. Uwzględniając jego krytykę przedstawioną powyżej co do socjalizmu i komunizmu podkreślał, że zmiana taktyki stale stosowana przez ten system, w tym w walce z religią, nie czyni możliwą dyskusji na temat relacji katolicyzmu i komunizmu. Żłudne jest uważać, że dzięki temu możliwa byłaby zmiana wrogiej Kościołowi doktryny komunizmu. Ponieważ zmiana taktyki polega m.in. na tym, że – zgodnie z metodą konia trojańskiego – należy tworzyć wspólny front z organizacjami katolickimi, aby konfidenci bolszewicy mogli do nich wstępować po to, aby po zdobyciu w nich wpływów wywoływać ferment [Wyszyński 1936a, 70]. Ponadto papieska przestroga z *Quadragesimo anno*, że nie można być równocześnie dobrym katolikiem i prawdziwym socjalistą, w odniesieniu do komunizmu staje się bardziej oczywista, ponieważ Biskup Rzymu

podkreślił: „nie uważamy za potrzebne przestrzeganie dobrych i wiernych synów Kościoła przed bezbożnym i niegodziwym komunizmem”³.

Z kolei o kulturze bolszewickiej twierdził, że „pozornie tylko wyzwala masy, pogłębiając ich mękę tym, że podcina pierwsze wzloty, włączając w ciasne ramy myślenia materialistycznego”. Zaś kultura „pozbawiona duszy, i tego, co jest *spiritus movens* dla każdej kultury – religii, okalecza twórczość młodej Rosji, tak, iż nie można w niej dopatrzeć się niczego, co by zasługiwało na miano nowej cywilizacji”. Przede wszystkim uderzało S. Wyszyńskiego w tzw. kulturze bolszewizmu „niesłychane ubóstwo myśli, zarówno w literaturze, poezji, malarstwie czy rzeźbie, w muzyce, czy na scenie”. Taka degradacja kultury w ZSRR była skutkiem przede wszystkim uwięzienia „ducha ludzkiego w materii” przez wszechobecną cenzurę „nad jego wzlotami” [Tenże 1934a, 22-23].

3. DZIAŁALNOŚĆ STEFANA WYSZYŃSKIEGO WOBEC ZSRR

Powyższy temat nie jest dotychczas opracowany, ponieważ większość materiałów znajduje się w archiwach watykańskich i możliwe, że nadal jest utajniona. Jednak istnieją śladowe informacje o wspieraniu Kościoła w ZSRR przez kard. Wyszyńskiego w biografiami wydatniejszych osób działających w ZSRR.

Bardzo interesująca w tej kwestii jest postać Margarity Szarowej z Moskwy. A. Grajewski, dziennikarz, który ją poznał, napisał: „jej biogram przypomina historię chrześcijan z pierwszych wieków. Przyjęła chrzest w środku stalinowskiej nocy, kiedy ten wybór oznaczał represje i prześladowania. Później była łączniczką między katolikami z Polski i Rosji” [Grajewski 2017, 127]. Podczas jednej z wizyt w Polsce poznała kard. Wyszyńskiego, zaś każde spotkanie z nim było dla Szarowej wielkim przeżyciem. „Spowiadała się u niego, gdyż księżom pracującym w stolicy ZSRR nie ufała. Prymasowi Polski wręczyła obszerny materiał na temat sytuacji Kościoła w Moskwie. Opracowanie trafiło do Watykanu, ale nie przyniosło oczekiwanych skutków, gdyż ktoś w Kurii Rzymskiej przekazał je władzom sowieckim i Szarowa miała później problemy” [tamże].

---

³ Pius PP. XI, Litterae encyclicae de ordine sociali instaurando et ad Evangelicae legis normam perficiendo, in annum XL post editas Leonis XIII litteras encyclicas «Rerum Novarum» *Quadragesimo anno* (15.05.1931), AAS 23 (1931), s. 213; tekst polski w: „Wiadomości Diecezjalne. Organ Urzędowy Śląskiej Kurji Biskupiej” 6 (1931), s. 63-81. Tekst polski dostępny na stronie internetowej portalu Opoka.org.pl z informacją, że numerację akapitów, której brak w wydaniu polskim, przyjęto z wydania włoskiego. Cytowany fragment znajduje się w cz. III, pkt 2 lit. a, nr 112: https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/pius_xi/encykliki/quadragesimo_anno_15051931.html [dostęp: 28.03.2018].

Niezwykle ważne dla Kościoła w Ukraińskiej Socjalistycznej Republice Radzieckiej było wydarzenie z dnia „30 września 1967 roku, [ponieważ – S.K.] w prywatnej kaplicy prymasów Polski w Gnieźnie Ks. Kardynał Stefan Wyszyński w imieniu Stolicy Apostolskiej konsekrował ks. Jana Cieńskiego na biskupa pomocniczego diecezji lwowskiej. Uczestnikami tej uroczystości, zachowanej w jak najdalej idącej dyskrecji byli biskupi sufragani gnieźnieńscy Lucjan Bernacki i Jan Czerniak, oraz ks. prałat Władysław Padacz. Nim do tego doszło, Prymas Tysiąclecia ks. kardynał Stefan Wyszyński – zabiegał o przywilej: tajnej konsekracji kapłana żyjącego w ZSRR na biskupa jeszcze u papieża Piusa XII. Dopiero w 1962 decyzję w tej sprawie podjął Jan XXIII. Katolicy polscy, żyjący w ZSRR poza Litwą i Łotwą dotkliwie odczuwali brak biskupów. Na Ukrainie nie było żadnego biskupa. Za swego Ordynariusza tamtejsi kapłani uważali Prymasa Polski i jego imię wymieniali w Kanonie. Prymas wiedział, że na nominację ks. Jana nie zgodzi się rząd ZSRR stąd – podniesienie ks. Cieńskiego do godności biskupa – zachowane zostało w najgłębszej tajemnicy. Obawiano się bowiem, że w przypadku ujawnienia jego nazwiska – zostanie uwięziony, zesłany na Syberię, toteż konsekracja nastąpiła w czasie, kiedy ks. Cieński przybył do Polski pod pretekstem odwiedzin żyjącego w Krakowie brata Stanisława. O tym, że na Ukrainie żyje i działa tajny biskup ks. Prymas powiadomił papieża Pawła VI rok później, nie podając jednak i w tej korespondencji z 10 października 1968 r. jego nazwiska. Papieżowi przekazał ustnie, jak nazywa się nowo mianowany biskup ks. prałat Bolesław Filipiak, ówczesny audytor Roty Rzymskiej, który w sposób równie bardzo potajemny kontaktował się z ks. Prymasem” [Wodyński 2012, 38-39].

Kolejną postacią z sowieckiej Ukrainy, która miała kontakt z Wyszyńskim był prof. Henryk Mosing⁴, który 20 września 1961 r. w Warszawie z rąk Kardynała

---

⁴ Urodził się we Lwowie 27 stycznia 1910 r. w rodzinie lekarskiej. Studiował na Wydziale Lekarskim Uniwersytetu Jana Kazimierza. Jako student „rozpoczął pracę pod kierownictwem prof. Rudolfa Weigla, odkrywcy mikrometody hodowli zarazków w żywym organizmie wszy odzieżowej i wynalazcy, opartej na tej metodzie, pierwszej skutecznej szczepionki przeciw tyfusowi plamistemu. (...) Młody Mosing po uzyskaniu dyplomu lekarskiego na UJK w r. 1934, został jego asystentem, oddając się z zamięłowaniem pracy badawczej, której owocem była wyróżniająca się praca pt. «Badania epidemiologiczne i serologiczne nad tyfusem plamistym». Na jej podstawie w r. 1937, uzyskał stopień doktora medycyny na UJK we Lwowie. Przez cztery lata, od 1935 do 1939, był kierownikiem Centralnego Laboratorium Biologicznego Instytutu Higieny w Warszawie zachowując nieprzerwany kontakt z prof. Weiglem. W następstwie wybuchu drugiej wojny światowej i podziału ziem Rzeczypospolitej Polskiej między obu zaborców Henryk Mosing pozostał we Lwowie, gdzie w Instytucie prof. Weigla podjął bardzo rozległą działalność naukową, społeczną i patriotyczną, naznaczoną szczególnym pierwiastkiem duchowym. Profesor uczynił go kierownikiem laboratorium

przyjął święcenia diakonatu, natomiast w nocy 21 września 1961 r. święcenia kapłańskie. Odbyło się to w ścisłej tajemnicy w Laskach pod Warszawą [Niemiec 2001, 168; Sviderska 2013, 24; Basza 2015, 12-13]. Jedyne świadkami tego wydarzenia byli dwaj bracia: ks. Aleksander Fedorowicz i Tadeusz Fedorowicz [Salamon 2015, 194]. H. Mosing „przez wiele lat działał jako ksiądz, przez władze sowieckie nie zarejestrowany – nielegalnie, docierając do najdalszych zakątków ZSRR”⁵.

Następnym pasterzem z Kazachstańskiej Republiki Radzieckiej, który kontaktował się z Prymasem Polski był bł. ks. Władysław Bukowiński⁶. Trzykrotnie

---

szczepionek i swoim zastępcą w sprawach naukowych. W okresie niemieckiej okupacji Lwowa, dzięki niezwyklej odwadze prof. Rudolfa Weigla, przy pełnej samozaparciu współpracy dra Mosinga oraz całego zespołu naukowego, szczepionka przeciw tyfusowi plamistemu produkowana w instytucie trafiała nie tylko do rąk okupanta, ale także do oddziałów polskiego podziemia, do obozu pracy przymusowej przy ul. Janowskiej, do getta warszawskiego i do innych miejsc ludzkiej niedoli. Sam dr Mosing działał w tej sferze niestrudzenie szczepiąc młodzież, duchownych i inne osoby ścigane przez władze okupacyjne i objęte prześladowaniem. Zatrudnienie w instytucie dawało w miarę bezpieczne schronienie i możliwość utrzymania przy życiu ogromnej liczby przedstawicieli młodszej i starszej generacji polskiej inteligencji, zagrożonej deportacją na przymusowe roboty w Rzeszy. Mimo że prace związane z funkcjonowaniem instytutu absorbowwały go ogromnie, dr Mosing, w obliczu tragedii, jakie niesły ze sobą przewalające się przez Polskę armie dwóch nieludzkich imperiów, nie ustawał w zajmowaniu się osobami chorymi i starymi udzielając im swojej pomocy. (...) Zaraz po wkroczeniu wojsk sowieckich, tj. z końcem lipca tegoż roku dr Mosing objął kierownictwo naukowe instytutu, któremu nadano nazwę Instytutu Epidemiologii. Stosownie do przepisów sowieckich, w czerwcu 1948 r. dr Henryk Mosing uzyskał stopień kandydata nauk medycznych, a w grudniu 1956 r. stopień doktora nauk medycznych Związku Sowieckiego. Obdarzony zmysłem poznawczym i wielką siłą woli nieprzerwanie i niestrudzenie prowadził badania serologiczne nad tyfusem plamistym kontynuując jednocześnie studia epidemiologiczne na terenie dawnych ziem II Rzeczypospolitej poszerzając je na obszar Białorusi i całej Ukrainy, aż po Kaukaz. (...) właśnie dzięki epidemiologicznej działalności dra Mosinga ogniska epidemii w miejscach sporadycznych, nawrotowych zachorowań na tyfus plamisty zostały w Związku Sowieckim praktycznie zlikwidowane. (...) Henryk Mosing to nie tylko niezwykle umysł badawczy, ale także zadziwiający swoją zdolnością do poświęceń apostoł Ewangelii. Jako człowiek głęboko religijny zawsze i wszędzie przejawiał swoją miłość do Boga i lecząc chorych umacniał w nich wiarę, która dawała im siłę przetrwania. (...) Ostatnie pięciolecie życia ks. dr. Henryka Mosinga było wielkim fizycznym cierpieniem spowodowanym obłożną chorobą, którą znosił cicho i w pokorze ducha. Zmarł we Lwowie 27 listopada 1999 r. Ciało jego zostało pochowane w grobowcu rodzinnym na Cmentarzu Łyczakowskim. Watykan, 29 listopada 1999 r.”, zob. Kardasz i Cieszyński 2018.

⁵ Szerzej zob. Szczepański 2018.

⁶ „Urodził się 22 grudnia 1904 r. w Berdyczowie. W 1920 r. rodzina przeniosła się do Polski. W latach 1921-1931 studiował prawo i teologię na Uniwersytecie Jagiellońskim. Święcenia kapłańskie otrzymał 28 czerwca 1931 r. Po kilku latach pracy duszpasterskiej w Rabce i w Suchej Beskidzkiej, 8 sierpnia 1936 r. wyjechał na Kresy i został wykładowcą w Seminarium Duchownym w Łucku. Od 1939 r. był proboszczem katedry w Łucku. W 1940 r. został uwięziony przez NKWD.

przyjeżdżał do Polski w latach 1965, 1967-1968 i 1972-1973, by przede wszystkim zdać relację o sytuacji Kościoła w Kazachstanie kard. Wyszyńskiemu oraz metropolicie krakowskiemu kard. Karolowi Wojtyła. Zachowały się listy ks. Bukowińskiego do Prymasa. W jednym z nich, z 10 grudnia 1956 r., ukazał trudną sytuację Kościoła w totalitarnym państwie oraz zapowiedział nadejście po okresie ateizacji i prześladowań lepszych czasów. Zaś w liście z 1 marca 1973 r. ks. Bukowiński m.in. wyraził wdzięczność kard. Wyszyńskiemu za udzielenie mu audiencji⁷.

ZAKOŃCZENIE

Zaprezentowany charakter poglądów S. Wyszyńskiego wobec ideologii i rzeczywistości socjalistyczno-komunistycznej w ZSRR, który został zawarty w jego publikacjach głównie z lat 1931-1939, uprawnia do wysunięcia następujących wniosków:

1) Niewątpliwie S. Wyszyński odegrał ważną rolę w ówczesnym rozumieniu ideologii państwa sowiektów opartej na marksizmie i leninizmie. Jego zdaniem: „Wśród społeczeństw europejskich komunizm opanował te, które są bliskie rozkładu moralnego, święci triumfy w państwach laickich lub z imienia tylko chrześ-

---

Po opuszczeniu więzienia w 1941 r. aktywnie pomagał uciekinierom i jeńcom. W latach 1945-1954 przebywał w radzieckich więzieniach i obozach pracy w Kijowie, Bakał, Czelabińsku i Dżezkazganie. Tam, po wyczerpującej, kilkunastogodzinnej pracy odwiedzał chorych w więziennym szpitalu, umacniał współwięźniów w wierze i nadziei, udzielał sakramentów, prowadził rekolekcje w różnych językach. Napisał i wykladał w łagrze historię Polski. W 1954 r. został zesłany do Karagandy, z obowiązkiem podjęcia pracy stróża, jednocześnie prowadząc tajne duszpasterstwo. Odbił wyprawy misyjne m.in. do Tadżykistanu, Ałmaty, Semipałatyńska, Aktiubińska. W 1958 r. został ponownie uwięziony na trzy lata i zesłany do łagrów. Trzykrotnie zamykany, przebywał w łagrach i więzieniach 13 lat, 5 miesięcy i 10 dni. Po odbyciu kary kontynuował w Karagandzie pracę duszpasterską: w prywatnych domach odprawiał Msze św., katechizował, udzielał sakramentów. Zmarł w Karagandzie 3 grudnia 1974 r. do końca duszpasterzując”, szerzej zob. [brak pełnych informacji o Autorze – inicjały: pb, st], *Beatyfikacja ks. Władysława Bukowińskiego 11 września*, <http://niedziela.pl/artukul/20213/Beatyfikacja-ks-Wladyslawa-Bukowinskiego> [dostęp: 24.03.2018]. W dniu 11 września 2016 r. w katedrze Matki Bożej Fatimskiej Matki Wszystkich Narodów w Karagandzie w Kazachstanie pod przewodnictwem kard. Angela Amato odbyła się jego beatyfikacja, zob. Grajewski 2018.

⁷ Zob. *Spotkałem człowieka. Ks. Władysław Bukowiński w pamięci wiernych i przyjaciół*, cz. 2, zebrał i oprac. W.J. Kowalów, Biblioteka „Wołania z Wołynia”, Biały Dunajec-Ostróg 2006, s. 105-106, 262.

cijańskich; umacnia się tam, gdzie upośledzenie społeczne warstw ludowych spycha je poniżej poziomu bytowania, a w następstwie – na niższy poziom moralny. Podobnie i wśród warstw społecznych każdego państwa tam się osadza, gdzie religijność wygasła, moralność zwątląła, gdzie bezrobocie utrwaliło nędzę” [Wyszyński 1936a, 74]. Nie sposób się nie zgodzić z powyższą diagnozą i dziś, gdy spojrzy się na państwa, które są, bądź uwolniły się spod panowania ideologii marksistowsko-leninowskiej.

2) Można stwierdzić, że Wyszyński w tym zakresie miał dar proroczy, bo bazując na ówczesnej społecznej nauce Kościoła niezwykle trafnie definiował wady komunizmu i przewidywał negatywne jego oddziaływanie na życie narodów i państw. Słusznie upatrywał w nim zagrożenie dla cywilizacji zbudowanej na fundamentach chrześcijańskich.

3) Jego osobista postawa oraz pełne zaangażowanie w intelektualną walkę z sowiecką ideologią materialistyczną opartą na marksizmie i leninizmie były, z Bożej Opatrzności, przygotowaniem do odpowiedzialnych i trudnych wyzwań, którym miał stawić czoła później jako Prymas Polski, będąc odpowiedzialny za tożsamość Kościoła i Narodu wobec wyzwań wspomianej ideologii, którą gruntownie poznawał, i przed którą z determinacją przestrzegał już w okresie międzywojennym [Nitecki 2009, 49].

4) Będąc kapłanem wiernym nauce Kościoła katolickiego, „wysłuchany w głos Stolicy Apostolskiej, w pewnym stopniu miał ułatwione zadanie w ocenie komunizmu. Ale nie poprzestał na przyjęciu wykładni kościelnej. Uderza przede wszystkim jego osobista dobra znajomość tego zagadnienia. Potrafił on dzięki gruntownemu studium (...) poznać to zagadnienie tak dokładnie, że właściwie trudno byłoby wskazać istotne luki w rzeczywistym obrazie komunizmu. Żadnej też chyba z jego krytycznych uwag wobec komunizmu, łącznie z przekonaniem o złudności *uchrześcijaniania* go, nie można zakwestionować po latach (...), choćby tylko polskich, doświadczeń” [Poniński 2001, 462].

5) W trudnych latach prześladowań utrzymywał kontakt z duchownymi i świeckimi osobami zamieszkałymi w ZSRR, co pozwoliło mu mieć dokładny obraz spustoszenia Kościoła, jakiego dokonali komuniści w Kraju Radzieckim. Wspierał duchownych pracujących w ZSRR, wyświęcił tajnego biskupa i prezbitera. Wśród duchownych działających w ZSRR, przeważnie w tajemnicy, był uważany i darzony wielkim szacunkiem jako ich Głowa Kościoła.

BIBLIOGRAFIA

Źródła prawa

Pius PP. XI, Litterae encyclicae de ordine sociali instaurando et ad Evangelicae legis normam perficiendo, in annum XL post editas Leonis XIII litteras encyclicas «Rerum Novarum» Quadragesimo anno (15.05.1931), AAS 23 (1931), s. 177-228; tekst polski w: „Wiadomości Diecezjalne. Organ Urzędowy Śląskiej Kurji Biskupiej” 6 (1931), s. 63-81.

Literatura

- „Beatyfikacja ks. Władysława Bukowińskiego 11 września 2018.” <http://niedziela.pl/artycul/20213/Beatyfikacja-ks-Wladyslawa-Bukowinskiego> [dostęp: 24.03.2018].
- Basza, Maria. 2015. „Wielki i skromny człowiek. 105. rocznica urodzin ks. prof. Henryka Mosinga (1910-1999).” *Kurjer Galicyjski* (30 listopada – 17 grudnia 2015), nr 22 (242): 12-13.
- Grajewski, Andrzej. 2017. „Świadek z Moskwy. Margarita Szarowa (1921-2008).” *Biuletyn IPN. Pismo o najnowszej historii Polski* 11 (144):119-27.
- Grajewski, Andrzej. 2018. „Polacy w Kazachstanie o beatyfikacji ks. Bukowińskiego. Nie tylko katolicy z Kazachstanu pielgrzymowali do Karagandy.” <http://gosc.pl/doc/3439538.Polacy-w-Kazachstanie-o-beatyfikacji-ks-Bukowinskiego> [dostęp: 24.03.2018].
- Hessen, Sergjusz, i Mikołaj Hans. 1934. *Pedagogika i szkolnictwo w Rosji Sowieckiej. Rozwój szkolnictwa sowieckiego i zmiany komunistycznej polityki oświatowej od rewolucji październikowej do końca planu pięcioletnia*. Tłumaczenie Adam Zieleńczyk. Wyd. 8. Lwów: Książnica Atlas.
- Kardasz, Tadeusz, i Tomasz Cieszyński. 2018. [brak informacji o tytule]. *Gazeta Lekarska. Pismo Izby Lekarskich*. <http://spolecznosc.gazetalekarska.pl/gazeta-lekarska-archiwum-wydan/2000/numer-2000-02/henryk-mosing-epidemiolog,-spolecznik,-kaplan> [dostęp: 20.03.2018].
- Mikołajczuk, Krzysztof. 2014. *Uprawnienia Kardynała Stefana Wyszyńskiego wobec Kościoła Greckokatolickiego w archiwaliach Prymasa i Konferencji Episkopatu Polski*. Lublin: Wydawnictwo Archidiecezji Lubelskiej Gaudium.
- Niemiec, Jan. 2001. „Wiem, że naszego zaufania nie zawiódł. Ksiądz Henryk Mosing (1910-1999) – doktor nauk medycznych.” W *Pasterz i Twierdza. Księga jubileuszowa dedykowana księdzu biskupowi Janowi Olszańskiemu ordynariuszowi diecezji w Kamieńcu Podolskim*, red. Józef Wołczański, 135-79. Kraków-Kamieniec Podolski: Biblioteka Historyczna Archiwum Metropolii Lwowskiej Obrządku Łacińskiego w Krakowie.
- Nitecki, Piotr. 2009. „Ksiądz Stefan Wyszyński w perspektywie rozpoznania komunizmu.” *Studia Prymasowskie UKSW* 3:39-49.
- Poniński, Antoni. 2001. „Realista i prorok. Zarys poglądów ks. Stefana Wyszyńskiego na socjalizm i komunizm.” *Ateneum Kapłańskie* t. 136, z. 3 (553): 455-68.
- Salamon, Oleg. 2015. „Ks. Henryk Mosing „Ojciec Paweł” (1910-1999).” W *Kościół katolicki w Europie Środkowo-Wschodniej w obliczu dwóch totalitaryzmów (1917-1990)*, red. Mariusz Krzysztofiński, i Józef Wołczański, 187-99. Rzeszów-Stalowa Wola-Lwów: Instytut Pamięci Narodowej, Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu, Oddział w Rzeszowie.

- Spotkałem człowieka. Ks. Władysław Bukowiński w pamięci wiernych i przyjaciół.* Zebrał i opracował Witold Józef Kowalów. Cz. 2. Biały Dunajec-Ostróg: Biblioteka „Wołania z Wołynia”.
- Sviderska, Yulija. 2013. *Ksiądz Henryk Mosing (1910-1999) lekarz, pedagog, duszpasterz.* Maszynopis w Archiwum Uniwersyteckim KUL.
- Szczepański, Władysław. 2018. „Całe życie w służbie ludziom. Wspomnienie o ks. prof. Henryku Mosingu.” <http://www.lwow.home.pl/rocznik/mosing.html> [dostęp: 20.03.2018].
- Sztor, Paulina. 2012. „Prymas Wyszyński wobec dwóch totalitaryzmów II wojny światowej.” *Studia Prymasowskie UKSW* 6:155-62.
- Wodyński, Stanisław. 2012. „Tajny biskup ze Złoczowa.” *Kurier Galicyjski* (14 grudnia 2012 – 14 stycznia 2013), nr 23-24 (171-172): 38-39.

Wykorzystane publikacje Stefana Wyszyńskiego

- Wyszyński, Stefan. 1931a. „Socjalistyczna własność wspólna w ocenie „Rerum novarum”.” *Ateneum Kapłańskie* t. 28:470-86.
- Wyszyński, Stefan. 1931b. „Świat Katolicki w 40-stą rocznicę encykliki „Rerum novarum”.” *Ateneum Kapłańskie* t. 28:505-23.
- Wyszyński, Stefan. 1932. „Z powodu odezwy Kard. Prymasa w sprawie przesilenia gospodarczego.” *Ateneum Kapłańskie* t. 29:52-55.
- Wyszyński, Stefan. 1933. „Nowe metody walki religijnej w Rosji Sowieckiej.” *Ateneum Kapłańskie* t. 31:159-65.
- Wyszyński, Stefan. 1934a. „Kultura bolszewizmu a inteligencja polska.” *Ateneum Kapłańskie* t. 33:34-48.
- Wyszyński, Stefan. 1934b. *Kultura bolszewizmu a inteligencja polska.* Włocławek: Chrześcijański Uniwersytet Robotniczy.
- Wyszyński, Stefan. 1935. „Recenzja: S. Hessen, M. Hans, Pedagogika i szkolnictwo w Rosji Sowieckiej. Rozwój szkolnictwa sowieckiego i zmiany komunistycznej polityki oświatowej od rewolucji październikowej do końca planu pięcioletnia. Przeł. z niem. Dr A. Zieleńczyk, Lwów, Książnica Atlas, 1934, 8°, s. 308.” *Ateneum Kapłańskie* t. 35:523-24.
- Wyszyński, Stefan. 1936a. „Nowy najazd komunizmu na Polskę.” *Ateneum Kapłańskie* t. 38:69-78.
- Wyszyński, Stefan. 1936b. „Recenzja: Hélène Iswolski, L’homme 1936 en Russie Soviétique, Paris, Desclée De Brouwer, 1936.” *Ateneum Kapłańskie* t. 38:430.
- Wyszyński, Stefan. 1937a. *Jak skutecznie walczyć z komunizmem.* Włocławek: Włocławski Powiatowy Komitet Obywatelski do Walki z Komunizmem.
- Wyszyński, Stefan. 1937b. *Katolicki program walki z komunizmem.* Włocławek: Neuman & Tomaszewski.
- Wyszyński, Stefan. 1937c. *Książka w walce z komunizmem.* Włocławek: Włocławski Powiatowy Komitet Obywatelski do Walki z Komunizmem.
- Wyszyński, Stefan. 1937d. „Pius XI o walce z komunizmem.” *Ateneum Kapłańskie* t. 39:466-76.
- Wyszyński, Stefan. 1938a. „Antyreligijne wychowanie w organizacjach socjalistycznych.” *Ateneum Kapłańskie* t. 42:485-90.

- Wyszyński, Stefan. 1938b. *Czy katolik może być komunistą?* Włocławek: Włocławski Powiatowy Komitet Obywatelski do Walki z Komunizmem.
- Wyszyński, Stefan. 1938c. *Stanowisko i zadania duszpasterza wobec współczesnych ruchów społecznych*. Płock: Diecezjalny Instytut Akcji Katolickiej.
- Wyszyński, Stefan. 1939a. „Duszpasterz w budowaniu ustroju korporacyjnego.” *Ateneum Kapłańskie* t. 43:105-30.
- Wyszyński, Stefan. 1939b. *Inteligencja w straży przedniej komunizmu*. Katowice: Nakł. i drukiem Księgarni i Drukarni Katolickiej.
- Wyszyński, Stefan. 1939c. „Papież Pius XI.” *Ateneum Kapłańskie* t. 43:209-24.
- Wyszyński, Stefan. 1981. *W światłach tysiąclecia*. Kraków: Znak.
- Wyszyński, Stefan. 2001. *Zapiski więzienne*. Wyd. 5. Warszawa-Ząbki: Wydawnictwo im. Stefana Kardynała Wyszyńskiego „Soli Deo”, Apostolicum.

**Kardynał Stefan Wyszyński
wobec Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich**

S t r e s z c z e n i e

Celem artykułu było przedstawienie refleksji kardynała S. Wyszyńskiego na temat systemu komunistycznego w ZSRR, bowiem skutecznie demaskował rzeczywistość socjalistyczno-komunistyczną tego totalitarnego ustroju. W związku z tym ukazano najważniejsze publikacje dotyczące socjalizmu i komunizmu. Następnie przedstawiono ocenę tego systemu władzy, która w opinii Prymasa była zagrożeniem dla cywilizacji zbudowanej na fundamentach chrześcijańskich. Kolejno ukazano, że w trudnych latach przymusowej i powszechnej ateizacji przeprowadzanej brutalnie w ZSRR polski kardynał heroicznie wspierał tam Kościół, utrzymywał kontakty ze świeckimi i duchownymi, a nawet udzielał święceń kapłańskich i biskupich. Wśród duchownych działających w ZSRR, przeważnie w tajemnicy, był uważany i darzony wielkim szacunkiem jako ich Głowa Kościoła.

Słowa kluczowe: ZSRR; Kościół rzymskokatolicki; kompetencje; prymas Wyszyński

**Cardinal Stefan Wyszyński
in Front of Union of Soviet Socialist Republics**

S u m m a r y

The aim of the article was to present the reflection of Cardinal S. Wyszyński on the subject of the communist system in the USSR, because he effectively exposed the socialist and communist reality of this totalitarian system. In this connection, the most important publications on socialism and communism were shown. Then an assessment of this system of power was presented, which in the Primate's opinion was a threat to the civiliza-

tion built on Christian foundations. It was later shown that in difficult years of forced and widespread atheization carried out brutally in the USSR, the Polish Cardinal heroically supported the Church there, kept in touch with the laity and the clergy and even he was ordained the priests and bishop. Among the clerics working in the USSR, mostly in secrecy, he was considered and respected as their Head of the Church.

Key words: USSR; Roman Catholic Church; competences; Primate Wyszyński

Information about Author: REV. STANISŁAW KAWA OFMCONV, PH.D. – lecturer of canon law in Theological Institute St. Joseph Bilczewski in Lviv; Lychakivska 49a str., Lviv 79010, Ukraine; e-mail: stankava@gmail.com